

Організація роботи з розвитку та контролю досвіду читацької діяльності молодших школярів

Сучасний навчально-виховний процес спрямований на виховання учня – суб'єкта культури і власної життєтворчості. Школа, учитель, класний керівник мають забезпечити духовний розвиток і саморозвиток особистості, навчити вихованців мистецтву творити себе і своє життя.

Велику роль у цьому процесі відіграє книга. Тому пропаганда читання, виховання інформаційно-бібліографічної та читацької культури, розвиток пізнавальних інтересів – пріоритетні напрями спільної діяльності педагогів, бібліотеки, батьків.

Читацька культура – це складова частина загальної культури особистості, комплекс знань, умінь і почуттів читача, що передбачає свідомий вибір тематики читання, його системність з метою повноцінного і глибокого сприйняття та засвоєння літературного тексту.

Розвитку читацької культури школярів присвячені дослідження відомих педагогів та психологів К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, П. Каптерєва, П. Блонського, Л. Виготського, Д. Ельконіна, С. Рубінштейна, О. Леонтєва, О. Никифорової, Л. Жабицької, Р. Бамбергера, Л. Беленької та інших.

Проблема розвитку читацької компетенції особистості в процесі вивчення літератури має глибокі традиції і в історії методики. Так, у ХІХ – на початку ХХ століття прогресивні педагоги Ф. Буслаєв, В. Водовозов, В. Острогорський, В. Стоюнін, І. Огієнко та інші запропонували своє бачення шляхів розвитку читацької діяльності школярів. На найкращих традиціях розвитку наукової думки розглядали зазначену проблему відомі методисти В. Голубков, Г. Гуковський, М. Рибникова. Вони вважали вдумливе читання тексту твору, єдність емоційного сприйняття та глибокого критичного аналізу запорукою успішної літературної освіти.

Над проблемою повноцінного сприйняття тексту (художнього твору) працювали і продовжують працювати багато вітчизняних вчених, психологів, методистів, дослідників. Серед них О.Я. Савченко, Г.М. Кудіна, З.М. Новлянська, Т.Г. Рамзаєва, М.Р. Львов, О.В. Сосновська.

Усі надбання науковців враховані в процесі реформування загальної середньої освіти і відбилися в новому Державному стандарті початкової загальної освіти, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 року № 462, і, відповідно, в навчальній програмі з літературного читання для загальноосвітніх навчальних закладів (1-4 класи), в якій визначені такі завдання вивчення предмету:

- формування в учнів повноцінної навички читання як базової у системі початкового навчання;
- ознайомлення учнів з дитячою літературою різної тематики і жанрів; формування у дітей соціальних, морально-етичних цінностей через художні образи літературних творів;
- формування у школярів умінь сприймати, розуміти, аналізувати й інтерпретувати літературні тексти різних видів з використанням початкових літературознавчих понять;
- розвиток мовлення учнів; формування умінь створювати власні висловлювання за змістом прочитаного (прослуханого);
- розвиток творчої літературної діяльності школярів;
- формування у школярів прийомів самостійної роботи з різними типами і видами дитячих книжок, довідковим матеріалом, умінь здійснювати пошук, відбір інформації для вирішення навчально-пізнавальних завдань;
- виховання потреби в систематичному читанні як засобові пізнання світу, самопізнання, загальнокультурного розвитку.

Впровадження нового Державного стандарту початкової освіти зумовило й зміни в оцінюванні навчальних досягнень молодших школярів, що викладені в додатку до Листа Міністерства освіти і науки України від 28 січня 2014 року № 1/9-74 «Інструктивно-методичні матеріали щодо контролю

та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів».

Розділ «Літературне читання. Українська, інша мова навчання. 2 – 4 класи» визначає одним з об'єктів перевірки й оцінювання такий складник читацької компетентності, як досвід читацької діяльності (елементарна обізнаність з колом дитячого читання, практичне засвоєння літературознавчих понять, уміння працювати з текстами різних жанрів, уміння переказувати зміст прочитаного твору (3-4 класи), уміння самостійно працювати з дитячою книжкою, довідковою літературою), і містить вимоги до оцінювання досвіду читацької діяльності учнів 2 та 3-4 класів. У Листі МОНУ рекомендовано перевірку й оцінювання досвіду читацької діяльності учнів «здійснювати в процесі поточного контролю в усній та письмовій формах і враховувати в підсумковому оцінюванні навчальних досягнень школярів з літературного читання за кожний семестр».

У процесі реалізації зазначених інструктивно-методичних рекомендацій перед учителем постає завдання грамотно організувати обидва види (поточний і підсумковий) контролю досвіду читацької діяльності (далі – ДЧД) учнів. Звичайно, можна міркувати так: опитуючи учнів на кожному уроці, вчитель так чи інакше перевіряє й оцінює ДЧД учнів, за поточними оцінками виставляється тематична, а на підставі тематичних здійснюється семестрове оцінювання – отже, контроль ДЧД врахований у підсумковому оцінюванні за семестр. Але такий підхід, на мій погляд, є формальним. Адже не всі компоненти (вміння), передбачені вимогами до оцінювання ДЧД, перевіряються під час опитування на уроці. На більшості уроків, організовуючи роботу над певним художнім твором, педагог, звісно, вчить школярів відповідати на запитання за змістом твору, переказувати, визначати тему, головну думку тощо. Але чи завжди можна перевірити читання в особах, вміння складати план, творчо переказувати художній текст, знаходити засоби художньої виразності та придумати власні? Вчитель навчає цьому і перевіряє відповідні вміння лише на тих уроках, на яких зміст

навчального матеріалу, тобто художній твір, дає змогу це робити. Чи всі учні охоплені поточним контролем таких вмінь? На практиці, як правило, завдання творчо переказати текст або придумати продовження прочитаного твору виконують учні з високим та достатнім рівнем навчальних здібностей. А чи вміють це робити «слабкі» учні? Чи перевіряє це вчитель? Особливої уваги заслуговує складання плану художнього твору. Звичайно, перевірити це вміння можна у всіх учнів, зробивши його домашнім завданням, оскільки воно потребує значних витрат часу. Але наскільки самостійно воно буде виконано? І скільки разів педагог навчав цьому на уроці, щоб принаймні більшість учнів упоралися із цим завданням самостійно? При цьому вміння складати план прочитаного – це одне з ключових метапредметних умінь, яке лежить в основі конспектування. Окремою проблемою вважаю відповідь на запитання: чи кожен відповідь учня, яку оцінює вчитель, можна вважати контролем? Адже певні вміння потребують часу на їх формування (наприклад, складання плану, знаходження засобів художньої виразності, правильне формулювання теми та головної думки твору). Навіть тому, як правильно давати відповіді на запитання, треба навчати, адже оцінювання ДЧД включає і мовленнєву грамотність (доречне вживання слів, граматично правильна побудова речень тощо).

Отже, уникнути проблем щодо поточного й підсумкового контролю ДЧД можна, лише заздалегідь проаналізувавши можливості навчального матеріалу з точки зору розвитку та перевірки певних компонентів ДЧД, тобто спланувавши таку роботу.

Міркуючи над тим, як реалізувати інструктивно-методичні матеріали МОНУ, я виходила з того, що:

- поточний контроль ДЧД має здійснюватися протягом року в повному обсязі (включати всі основні вміння) та охоплювати всіх учнів класу;
- поточному контролю має передувати робота з формування певних умінь, учням треба дати можливість виконати тренувальні

вправи, спрямовані на розвиток певних навичок, що входять до читацької компетентності;

- зміст та характер вмінь зумовлює форму поточного контролю: одні вміння можна перевірити лише в усній формі, інші – в усній і письмовій;
- письмова форма дає змогу перевірити декілька вмінь одночасно;
- зміст навчального матеріалу (художні твори, що вивчаються) диктує зміст поточного контролю (які саме вміння перевіряти);
- завдання для поточного контролю повинні: бути чітко спрямованими на перевірку конкретного вміння, сформульовані коротко і зрозуміло, потребувати на виконання мало часу;
- контрольні роботи, передбачені в Листі МОНУ, можна використати для перевірки й оцінювання ДЧД.

Узагальнивши власний досвід, пропоную алгоритм дій педагога для організації роботи із зазначеного питання.

Методичні рекомендації

з розвитку та організації поточного контролю

досвіду читацької діяльності (ДЧД) учнів

1. Виокремити ключові складники ДЧД (у таблиці з вимогами до оцінювання ДЧД). (додатки 1, 2)
2. Проаналізувати календарні плани з точки зору реалізації ключових складників ДЧД.
3. Розподілити ключові складники по уроках, виходячи з принципу доцільності (змісту навчального матеріалу) (додаток 3).
4. Визначити форму проведення поточного контролю, складових ДЧД (фронтальна / індивідуальна / групова; усна / письмова).
5. Контролю складових ДЧД повинна передувати навчальна робота (з кожного компоненту – не менше 3 уроків).

6. Слід передбачити, щоб контроль тих компонентів ДЧД, який можна виконати тільки в усній формі (наприклад, переказ), поступово охоплював усіх учнів (по $\frac{1}{4}$ класу на уроці протягом семестру).
7. Контроль решти компонентів ДЧД (одного або декількох відразу) проводиться (на розсуд учителя) в рамках самостійної роботи, якщо їх виконання не вимагає значних витрат часу.
8. Визначити місце поточного контролю ОЧД, який проводиться в письмовій формі (самостійна робота) в календарному плані.

Окремо варто зупинитися на організації поточного контролю ДЧД. У зазначеному вище Листі МОНУ рекомендується у 3 класі наприкінці I семестру провести *самостійну письмову роботу під керівництвом учителя*, яка не оцінюється в балах, оскільки є навчальною, а в II семестрі 3 класу та у I семестрі 4 класу – підсумкову контрольну роботу на основі незнайомого тексту. У Листі вказано обсяг тексту і 3 типи завдань для такої роботи:

- вибір однієї правильної відповіді із кількох запропонованих варіантів;
- завдання з короткою письмовою відповіддю, завдання на встановлення відповідності, завдання на встановлення правильної послідовності;
- завдання, які потребують розгорнутої відповіді.

Окрім того, в Листі містяться вказівки щодо кількості завдань кожного типу та їх оцінювання.

У межах цієї контрольної роботи з допомогою рекомендованих завдань можна перевірити певні складники ДЧД (6, 7, 8, 10, 11, 12 – у додатку 2). Але як реалізувати вимоги щодо врахування оцінювання ДЧД у підсумковому контролі за семестр у 2 класі (навіть там, де оцінювання здійснюється з II семестру), у I семестрі 3 та II семестрі 4 класу? Пропоную наприкінці семестру (необов'язково на останньому тижні) або двічі на семестр наприкінці вивчення теми (на розсуд учителя) проводити

контроль ДЧД у вигляді самостійної роботи. Вона має включати завдання на перевірку частини складників ДЧД – тих умінь, які опрацьовувались протягом теми/семестру виходячи зі змісту навчального матеріалу. Наступна самостійна робота охоплюватиме інші складники, що не ввійшли до попередньої. Таким чином протягом року вчитель проведе поточний контроль ДЧД у повному обсязі. Така самостійна робота може бути розрахована на 20 хвилин, головне – правильно скласти завдання (вони мають бути чітко спрямовані на перевірку конкретного вміння та потребувати мінімального часу для виконання).

Окремо слід зазначити, що завдання на перевірку одних і тих самих складників ДЧД мають відповідати віковим учнів. Так, наприклад, щоб перевірити вміння учнів визначати тему художнього твору, учням 2-3 класів можна запропонувати таке завдання: «Визнач тему оповідання. Продовж речення «У творі розповідається про ...» або «Автор твору розповідає про те, як...», а учням 4 класу – «Визнач і запиши тему твору». За аналогією можна сформулювати завдання з визначення головної думки художнього твору. Пропоную приклади завдань для самостійної роботи з контролю ДЧД (додаток 4).

Отже, на мою думку, організувати роботу з розвитку основних умінь, що входять до ДЧД, та їх контролю можна шляхом її ретельного планування. Поєднання усної (на кількох уроках) та письмової (у вигляді самостійної роботи) форм поточного контролю забезпечить його систематичність та повноту. Такий підхід дасть змогу вчителю не випустити з поля зору жодне вміння, яке має бути сформоване в учнів початкових класів з літературного читання, забезпечить поступовий розвиток читацької компетентності молодших школярів, оскільки систематичний контроль ДЧД дасть змогу педагогу коригувати навчальний процес.

Література:

1. Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 року № 462 Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/content/Освіта/derj-standart-pochatk-new.pdf>
2. Програма з літературного читання для загальноосвітніх навчальних закладів (1-4 класи) Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>
3. Інструктивно-методичні матеріали щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів : додаток до Листа Міністерства освіти і науки України від 28 січня 2014 року № 1/9-74 Електронний ресурс. – Режим доступу : http://osvita-novog.at.ua/vchitelyam/pochatkovi/kontrol_ta_ocinjuvannja_uchniv_pochatkovikh_klasiv.pdf
4. Львов М.Р. Методика преподавания русского языка в начальных классах : учебное пособие / М.Р. Львов, В.Г. Горецкий, О.В. Сосновская. – М. : Академия, 2007. – 464 с.
5. Рибникова М. А. Нариси з методики літературного читання. – М., 1963.